

Spreekpunten bijeenkomst Tweeluik religie en publiek domein

7 februari 2020

Dames en heren,

Religie raakt mensen. Zij is iets van het alledaagse en tegelijkertijd voor velen de kern van het leven. Je vindt er rituelen in, een kijk op de toekomst, een kijk op mensen.

De historie en cultuur van Nederland zijn ervan doordeesemd. De waarden en normen van de samenleving worden er mede door bepaald.

En, zoals professor Sophie van Bijsterveld het zojuist prachtig verwoordde: 'Kerken en religieuze organisaties maken deel uit van het weefsel van de samenleving.' Vroeger en ook nu.

Religie en geloofsvrijheid gaan ver terug in ons land. Met betrekking tot het laatste begon het met de Unie van Utrecht (1579), waarin de geloofsvrijheid voor het eerst juridisch vorm kreeg als grondrecht. In dat perspectief passend dat we vandaag in Utrecht zijn.

Veel markante momenten zijn daarop gevolgd in de staatskundige ontwikkeling van Nederland. Denkt u bijvoorbeeld aan de Grondwet van 1848, de Aprilbeweging van enkele jaren later (1853), de schoolstrijd- en pacificatie in de vorige eeuw, en de Grondwet van 1983, waarin godsdienst en levensovertuiging voor het eerst op gelijke voet werden geplaatst.

De relatie tussen kerk en staat is door de eeuwen heen ontvlochten, maar religie en publiek domein raken elkaar nog steeds. Juist vandaag de dag zijn vragen over de vrijheid van religie en levensovertuiging hoogst actueel.

Godsdienst houdt de samenleving en de overheid onverminderd bezig. Hoe 'diep en breed' moet die vrijheid zijn?

Spanningen en samenwerking

In de media, op discussiebijeenkomsten, op twitter en in de politieke arena wordt hierover bijna dagelijks gedebatteerd. Vaak in verband met kritische berichtgeving.

Bijvoorbeeld over salafistische moskeeën,

Over misbruik in de kerk,

Over de Nashville-verklaring.

Maar ook als het gaat over religieus onderwijs en over de rol en betekenis van artikel 23 Grondwet.

Voor mij als directeur Constitutionele Zaken en Wetgeving buitengewoon belangwekkende onderwerpen.

Dames en heren,

In deze discussies gaat het vaak over hoe overheid en religie botsen, maar minder vaak over hoe de twee elkaar aanvullen.

Sterker nog, religieuze organisaties en de overheid werken veel samen.

Religieuze gemeenschappen zijn belangrijke spelers in het maatschappelijk middenveld. Zij spelen traditioneel een grote rol in het onderwijs, de zorg en de armoedebestrijding.

Gemeenten en religieuze organisaties treffen elkaar op dagelijkse basis. Bijvoorbeeld in contact met burgers of organisaties. Bij subsidieaanvragen, leegstand van kerken of integratieprojecten.

Die kant verdient ook onze aandacht.

Zo zijn er gemeenten waar de kerk nauw samenwerkt met een wijkteam om de armste gezinnen van de wijk te helpen.

Een ander voorbeeld is een moskee die taalcursussen Nederlands organiseert voor vrouwen die de taal nog niet beheersen. Een initiatief dat de gemeente omarmt, omdat het de participatie en integratie bevordert.

Weer een andere gemeente betaalt mee aan de renovatie van het kerkplein, omdat het plein een belangrijke sociale ontmoetingsplek is voor de inwoners van de gemeente.

Kortom, gemeenten en religieuze organisaties kunnen elkaar ook juist aanvullen en versterken.

En dit roept ook vragen op.

Immers, wat kan wel en wat kan niet? Hoe moet het beginsel van scheiding tussen kerk en staat worden uitgelegd in de praktijk?

In antwoord hierop verscheen tien jaar geleden het eerste Tweeluik religie en publiek domein.

Maar, zoals ze in het Fries zeggen, 'de tiid hâldt gjin skoft'. In tien jaar tijd zijn er veel zaken veranderd.

Vragen in een veranderende samenleving

Dames en heren,

De rol van religie in de samenleving wijzigt.

Een groeiend deel van de bevolking is niet of niet meer religieus. Veel mensen hebben ook steeds minder kennis van religie. Herkennen het religieus vocabulaire niet meer.

Daartegenover staat dat religie bij een ander deel juist een aanhoudend belangrijke rol speelt.

Daarnaast zijn er nieuwe manieren waarop religie in de openbare ruimte verschijnt. Denk bijvoorbeeld aan 'the passion', drukbezochte reli-festivals, openbare dooprituelen en massale herdenkingsceremonies.

De kijk op religie in de samenleving verandert. Dat vertaalt zich soms in gewijzigde wetgeving of in ander optreden in het publieke domein.

Zo is het verbod op godslastering uit het Wetboek van Strafrecht gehaald, zijn er steeds meer winkels ook op zondag open en blijft er debat over het onverdoofd ritueel slachten.

Op bepaalde punten, zoals op het gebied van veiligheid en de vrijheid van godsdienst, speelt religie juist een sterkere rol. Denk bijvoorbeeld aan een toenemende vraag om beveiliging van gebedshuizen of radicalisering.

En ook in het sociaaldomein en zorgdomein neemt het belang van religieuze organisaties toe. Herpakken zij eigenlijk hun oude rol. Als gevolg van de participatiemaatschappij en de terugtrekkende overheid dichten zij het gat.

Denk bijvoorbeeld aan de daklozenopvang, de armoedebestrijding of de schuldhulpverlening.

Waar de rol van religie in de samenleving verandert, veranderen de contacten tussen gemeenten en religieuze organisaties mee.

Actualisatie Tweeluik

Dames en heren,

Tien jaar na dato blijft het Tweeluik van praktische waarde voor gemeenten. Maar vragen maatschappelijke ontwikkelingen om een actualisatie.

Het Tweeluik verdient het opnieuw onder de aandacht gebracht te worden. Zo blijft het bruikbaar en herkenbaar.

Daarom presenteer ik hier vandaag graag met de VNG en met gepaste trots een nieuw geactualiseerd Tweeluik.

In het Tweeluik komen oude onderwerpen aan bod. Vertrouwde vraagstukken zoals het ambtsgebed voorafgaand aan de gemeenteraad, klokgelui en subsidieverlening.

Maar ook veel nieuwe onderwerpen, zoals de leegstand van religieuze gebouwen, veiligheid, radicalisering en integratie.

Het Tweeluik schetst de juridische kaders van de scheiding tussen kerk en staat. Binnen deze kaders hebben gemeenten ruimte voor een eigen afweging.

Het laat zien dat samenwerking, met inachtneming van een drietal spelregels, goed mogelijk is.

Daarnaast geeft het Tweeluik een kijkje in de verschillende manieren om een vraagstuk aan te pakken. Welke afwegingen kunnen gemeenten maken? Daarbij passeert een breed scala aan onderwerpen de revue.

Het Tweeluik biedt handelingsperspectieven en oriëntatiepunten. Er is niet per se altijd één goed antwoord, maar er zijn wel juridische kaders waarbinnen de afweging gemaakt moet worden. Ook dient een afweging altijd in de lokale context gemaakt te worden.

Dit juridisch constitutioneel hulpmiddel wil hierbij ondersteuning bieden.

Zo hoeft het wiel niet keer op keer uitgevonden te worden. Gemeenten kunnen van elkaars ervaringen leren.

Hier, in het hart van ons land, spreek ik de hoop uit dat deze handreiking deze hulp daadwerkelijk kan bieden.

Dankwoord

Dames en heren,

Aan de totstandkoming van dit nieuwe geactualiseerde Tweeluik religie en publiek domein hebben velen een bijdrage geleverd. Ik dank daarbij de VNG en de medewerkers van SZW voor de vruchtbare en prettige samenwerking.

De onderzoekers van het Risbo voor hun goede en gedegen interviews.

En tot slot de betrokken gemeenten en religieuze organisaties voor hun ontzettend waardevolle inbreng.

Gelet op de ontwikkelingen, zoals op het gebied van differentiatie, communicatie en samenwerking, die Sophie van Bijsterveld zojuist schetste, zal dit vermoedelijk niet de laatste versie van het Tweeluik zijn.